

В. В. Колода

ОРГАНІЗАЦІЯ ЖИТЛОВОГО ПРОСТОРУ СІВЕРЯНСЬКОГО ГОРОДИЩА ВОДЯНЕ

У статті проаналовано планування роменської частини городища Водяне, що в Харківській обл. (Україна), час існування якої визначається в межах X — початку XI ст. Наголошується, що забудова відбувалася за лінійним принципом організації житлового простору, в якій присутні елементи садибної забудови.

Ключові слова: роменська археологічна культура, сіверяни, житловий простір, садиба, планування поселення.

Харківська область і Лісостепове Правобережжя Сіверського Донця є однією з ділянок південно-східного кордону східнослов'янського світу. Наприкінці I тис н. е. цю територію займали племена літописних сіверян (роменська археологічна культура), які межували тут з поліетнічним населенням Хозарського каганату, що добре фіксується картографуванням городищ (рис. 1). Вони лишили по собі певну кількість пам'яток, серед яких є й городище Водяне, що розташоване в урочищі Холодний Яр між селами Водяне і Червона Поляна Зміївського району Харківської області. Пам'ятка займає край плато та високий мис правого берега р. Уди, що є правою притокою Сіверського Дінця, та має два періоди існування: рання залізна доба — середина V—IV ст. до н. е. (лісостепова культура скіфського часу) та раннє середньовіччя — роменська археологічна культура. В останній період, датований тут X — початком XI ст. (Колода 2004, с. 170—171), заселеним був лише мис, північна частина пам'ятки — трохи більша за 0,5 га (рис. 2). Історія дослідження городища неодноразово висвітлювалась в науковій літературі (напр.: Колода, Горбаненко 2004, с. 68—69; Колода, Колода 2005—2009, с. 249—

251). Наймасштабніші розкопки тут проведені у 2002—2003 рр. Середньовічною експедицією Харківського педагогічного університету під керівництвом автора саме в роменській частині пам'ятки. Ці матеріали (Колода 2002; Колода, Свистун 2003) і покладені в основу даної роботи.

Усього в роменській частині городища досліджено трохи більше 1600 м², що складає майже половину його внутрішньої площі. На наш час вже проаналізоване сільське господарство (Колода, Горбаненко 2004; 2012; Горбаненко, Колода 2013, с. 117—160), керамічне виробництво (Колода, Колода 2005—2009), захисні споруди (Гречко, Свистун 2004), палеокліматичні умови (Чендев, Колода 2013; Колода та ін. 2014) та питання домобудування (Колода 2015; 2016). Дана стаття присвячена плануванню городища в роменський час.

Попередньо відзначимо кілька обставин, що вирізняють дану пам'ятку від багатьох інших. *По-перше*, північне (роменське) дворище городища характеризується наявністю западин на денній поверхні, які (виходячи з досвіду польових досліджень пам'ятки) співвідносяться із заглибленими житлами (11 об'єктів)¹ та господарчими будівлями (2 об'єкти). Окрім них в процесі розкопок були виявлені інші господарчі об'єкти: погріб (1), яма для збереження харчових запасів (1), відкриті опалювальні пристрої, що слугували своєрідними «літніми кухнями»

1. Під час наших досліджень ми дотримувалися суцільного цифрового позначення комплексів. Однак, у 1951 р. Б. А. Шрамко розкопав одне житло, яке за тогочасною кириличною абеткою нумерації западин на поверхні отримало літерне найменування «Н».

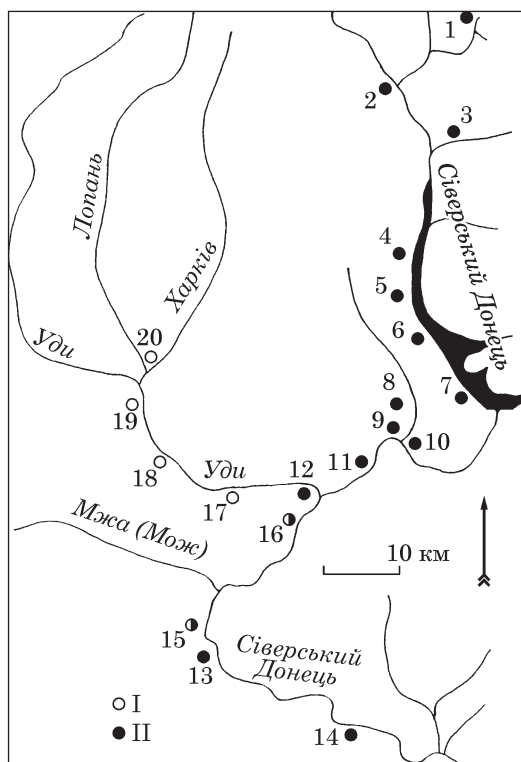

Рис. 1. Карта-схема розташування городищ кінця I тис. н. е. у верхній течії Сіверського Дінця; **умовні позначки:** I — слов'янські городища; II — городища Хозарії (салтівська культура); **пам'ятки:** 1 — Дмитрівське; 2 — Архангельське; 3 — Вовчанське; 4 — Верхній Салтів; 5 — Старий Салтів; 6 — Хотімлянське; 7 — Мартова; 8 — Кочеток 2; 9 — Кочеток 1; 10 — Кицівка; 11 — Чугуївське; 12 — Кабанове; 13 — Суха Гомільша; 14 — Мілова; 15 — Коропові Хутори; 16 — Мохнач; 17 — Водяне; 18 — Хорошівське; 19 — Донецьке; 20 — Харківське (?)

(3), господарчі ями (5)¹ — (рис. 3, таблиця). Значимо також і той факт, що, виходячи з кількості западин на денній поверхні пам'ятки, ще 6 з них можуть дати надію на виявлення нових жител. І це, з певною засторогою, слід врахувати при аналізі забудови роменського двору городища. По-друге, незважаючи на потужний культурний шар (0,4—0,6 м), він був практично порожнім від стародавніх артефактів, тим більше від індивідуальних знахідок, що в незначній кількості (як і розвали кухонних горщиків різного ступеню збереженості) зустрічалися в нижній частині житлових комплексів. Усе це наводить на думку, що поселення було покинуто організовано і одночасно всіма мешканцями. Виходячи з хронології пам'ятки та місця її розташування, причиною такої події могла бути, найімовірніше, загроза від степовиків.

Питання забудови і планування сіврянських поселень неодноразово ставилося у східнослов'янській археології. Найдокладніше історія цього питання викладена в одній з робіт Ю. О. Пуголова (Пуголов 2016, с. 225—237).

1. Одна з них (об'єкт 18) мала практично суцільне сміттєве заповнення.

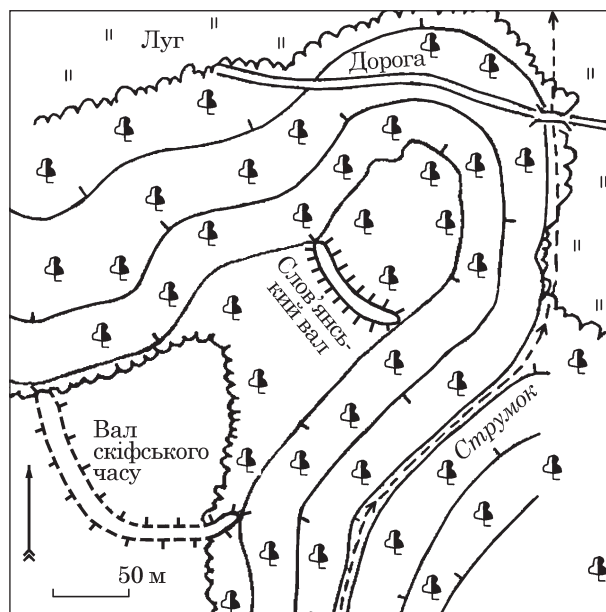

Рис. 2. План городища Водяне

Чимало дослідників вказували на значну складність його вирішення з причин неповноти дослідження пам'яток та відсутності їх внутрішньої хронології (Григорьев 2000, с. 76—79; Енуков 2005, с. 119—120; Пуголов 2016, с. 229). Хронологія роменської частини Водяного (X — початок XI ст.) вкладається в межі пізнього етапу розвитку вказаної культури. Для нього характерна садибна забудова з елементами вуличного планування, що добре простежується на Полтавському поселенні (Пуголов 2016, с. 229, 235). Сама ж система вуличного планування є подальшим логічним розвитком лінійно-рядової системи розташування жител, що є характерним для попереднього (середнього) етапу розвитку сіврян-роменців. Доказом цього виступають матеріали Донецького городища (Шрамко 1962, с. 300; Шрамко, Скірда 2004, с. 15, рис. 2) та синхронного Титчихинського городища боршівської культури (Москаленко 1965, с. 61—62). Тож, спираючись на напрацювання попередників, розглянемо матеріали щодо забудови нашої пам'ятки.

Говорити про садибну забудову, а тим більше з елементами вуличного планування в нашому випадку слід лише гіпотетично з причин неповноти дослідження пам'ятки та загальної невеликої площі поселення. До того ж, господарські об'єкти виявлені по забудованій площі не рівномірно. Більшість їх скупчено розміщена у північно-східному секторі між двома парами жител (13—14 і 16—17). На інших ділянках дослідженої площі вони розміщені безсистемно. Цей факт, а також відсутність внутрішньої хронології даної частини пам'ятки, ускладнює їх віднесення до певного житлового помешкання.

Лінійну рядність забудови можна спробувати визначити лише припускаючи певну синхронність всіх житлових об'єктів. На користь

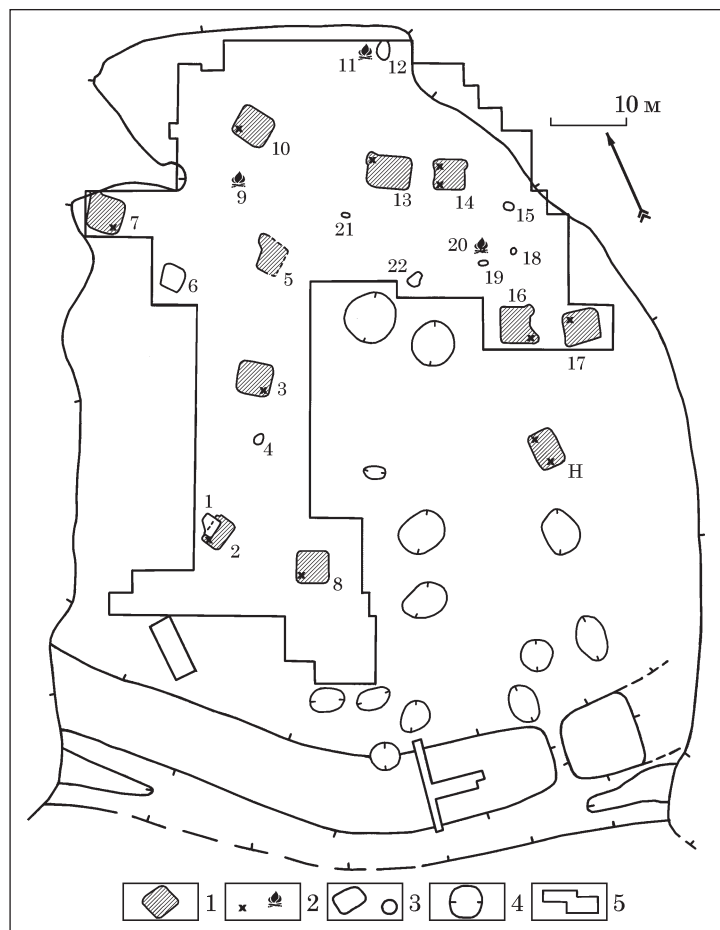
Інтерпретація комплексів городища Водяне

Комплекс, №	Житло	Літня кухня	Господарська будівля	Погрібець	Яма для запасів	Господарська яма	Інше
1	—	—	+	—	—	—	—
2	+	—	—	—	—	—	—
3	+	—	—	—	—	—	—
4	—	—	—	—	—	+	—
5	+	—	—	—	—	—	—
6	—	—	+	—	—	—	—
7	+	—	—	—	—	—	—
8	+	—	—	—	—	—	—
9	—	+	—	—	—	—	Піч
10	+	—	—	—	—	—	—
11	—	+	—	—	—	—	Піч
12	—	—	—	—	+	—	—
13	+	—	—	—	—	—	—
14	+	—	—	—	—	—	—
15	—	—	—	—	—	+	—
16	+	—	—	—	—	—	—
17	+	—	—	—	—	—	—
18	—	—	—	—	—	+	Сміття
19	—	—	—	—	—	+	—
20	—	+	—	—	—	—	Вогнище
21	—	—	—	—	—	+	—
22	—	—	—	+	—	—	—
Н	+	—	—	—	—	—	—

цього опосередковано свідчить доволі вузька хронологія пам'ятки. Однак це датування, що створене на підставі речового матеріалу, може видатися нам значно широким за реальний час існування даної сіверянської пам'ятки, якщо враховувати історико-політичні реалії. Початок просування сіверян до Сіверського Дінця стало сприятливим лише з середини X ст., коли Хозарія (особливо після походів Святослава у 960-ті рр.) представляється явно ослабленою. Тобто, не виключено, що роменське городище Водяне існувало лише протягом 50—60 років. Такий термін дає можливість визначити наявність лише двох-трьох поколінь мешканців (і то, якщо всі вони прийшли одночасно), а дерев'яне домобудування за умови господарського догляду та ремонту цілком витримує вказаний термін використання.

У забудові роменського двору городища можна умовно визначити кілька рядів розташування жител. Їх можна

Рис. 3. План північного (роменського) двору городища Водяне: 1 — житла; 2 — опалювальний пристрій житла, відкритий опалювальний пристрій (літня кухня); 3 — господарчі комплекси; 4 — западини на денній поверхні; 5 — розкопи

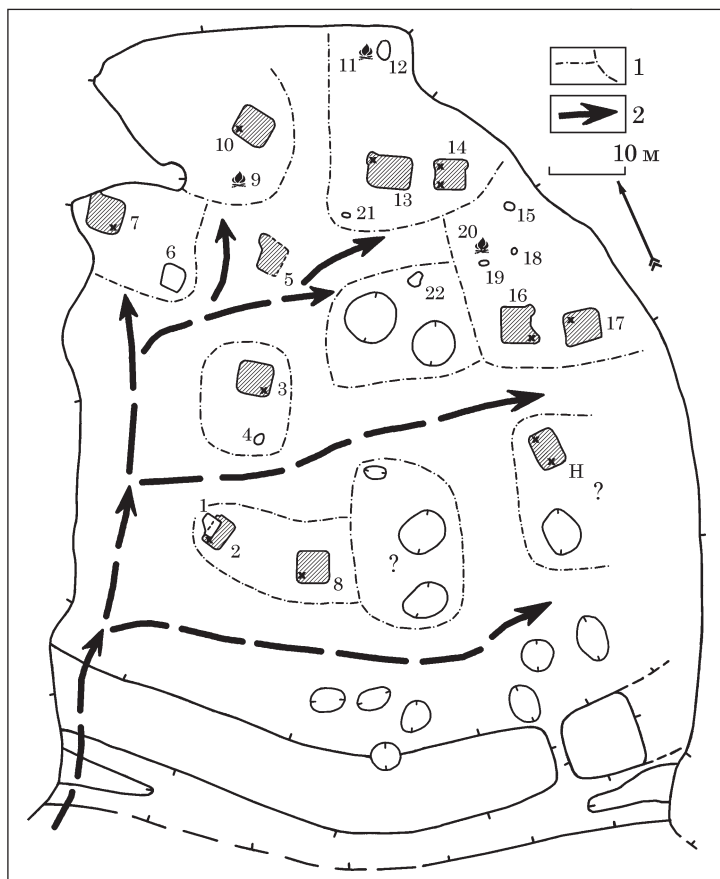

Рис. 4. Організація житлового простору городища Водяне: 1 — можливі межі садиб; 2 — внутрішні дороги

виділити за двома напрямками: меридіональний та за висотою схилу. Кидається у вічі ряд з 4—5 жител, що простягається умовно «з півночі на південь»: це об'єкти 10 (з відкритою піччю — 9), 5, 3 (з господарською ямою 4) та пара жител 2—8¹. Другий ряд того самого напрямку можна вбачати в трьох парах житлово-господарських комплексів, які розміщуються на 10 м східніше попереднього: житлові об'єкти 13—14 (з відкритою піччю (11) та ямою для збереження припасів (12), а далі на південь ми бачимо дві пари западин: південніше погрібця (22), який з ними ж і пов'язаний, та пара западин східніше найбільш південного з виявлених жител (8). Третій ряд даного напрямку складають також парні об'єкти: житла 16—17, житло «Н» із комплексом, що в западині за 6 м південніше нього, та, можливо, комплекс з трьох западин біля самого валу². Звичайно, підтвердити наше припущення чи спростувати його можуть лише подальші польові дослідження.

1. Господарська будівля (1) перекриває житло (2), яке було піддано вогню (Колода 2015, с. 48—50; Koloda 2016, р. 58—60).
2. На сучасному плані тут позначено розрив у лінії валу. Однак, це не вхід на городище, який за першими планами розташовувався біля західного краю плато, а наслідок розрізу валу, який здійснив Б. А. Шрамко на початку 1950-х рр.

Другий напрямок визначення рядів забудови враховує незначну, але видимо похилість поверхні даного мису, яка простежується з півдня на північ (його можна позначити як умовно — «широтний»). І тут ми можемо гіпотетично виділити 3 лінії. Найпівденнішу складають житла 2—8; пара западин, що в 10 м на схід від останнього, та житло «Н» із сусідньою к півдню западиною. Другу з півдня лінію складають житло 7 (з господарським приміщенням (6), житло 5, пара западин поблизу об'єкту 22 та пара жител 16—17. Третю лінію того ж напрямку складають: житло 10 та пара жител 13—14. У такому разі з рядності випадають житло 3 і комплекси, які на позначені сучасними западинами поблизу валу. Комплекс 1 перекриває комплекс 2, що дає відносну хронологію порядку їх створення і можливість припустити, що південна лінія виникла раніше за інші.

Для подальшого розгляду вважаємо за необхідне зазначити наступне. Попередньо проведений аналіз житлових споруд свідчить, що тут представлено практично все розмаїття варіантів домобудування та інтер'єру, які притаманні сіверянським пам'яткам роменського періоду на Сіверському Дінці. У цьому є одна з особливостей

городища Водяне. Вона відрізняє його від інших роменських пам'яток на Дінці та Дніпровському Лівобережжі, домобудування яких видається нам більш стандартизованим (напр.: Донецьке, Монастирище, Новотроїцьке, Опішня). Причини такого розмаїття криються, на наш погляд, в тім, що городище Водяне розташовувалося на південно-східних кордонах східнослов'янського світу в межах контактної зони з населенням Хозарії³. Заселення цього краю було для слов'ян досить ризикованою справою. Тому в даному випадку навряд чи можна говорити про планомірне організоване переселення сюди якоїсь цільної родової общини. Скоріш за все, це були вихідці з різних роменських общин, які згодом об'єдналися в сусідську общину. А тому побутова адаптація до місцевих природно-кліматичних умов кожної родини відбувалася самостійно, з урахуванням власного досвіду і можливостей, що і зумовило таке розмаїття домобудування на пам'ятці.

Окрім того, слід звернути увагу ще на одну обставину: розміри котловану жител практично ніколи не співпадають з розмірами корисного житлового простору. За площею житлового

3. Найближче (велике) селища салтівської культури знаходиться за 1 км на схід від нього (Колода 2002, с. 12).

простору ці житла відповідали малій родині в 4—6 осіб. Тому не дивно, що при розростанні сім'ї (чи з економічних причин) вона потребувала нового житла (відокремлювалися брати або старші сини). Із цим, на наш погляд, і пов'язана «парність» виявлених жител (13—14, 16—17) та перспектива дослідження парних западин, бо саме так в обмеженому поселенському просторі можна було вирішити нагальну житлову проблему¹. До того ж не зважаючи на панування розбіжностей в домобудування ці «житлові пари» мають деякі збіжні риси. Для комплексів 13—14 — це наявність кубоподібної печі вирізаної з останцю та використання зрубної конструкції стін, а для пари 16—17 — це використання широких полиць — лавок / лежанок вздовж двох спряжених стін.

Таким чином, скоріш за все, забудова городища Водяне проводилася рядами / лініями з південного сходу на північний захід із урахуванням топографічного рівня кожного окремого ряду. Відсутність жител та, практично, і культурного шару у південно-західному куті роменського дворища, а також вздовж значної частини західного краю мису дає нам можливість запропонувати наступну планіграфію даного поселення. Від в'їзду в городище, який знаходився на західному краю захисної лінії², дорога йшла вздовж західного краю мису, а вправо (на схід) від неї йшли проїзди між рядами житлових будинків (рис. 4).

Відносно наявності садиб на даному городищі слід говорити ще обережніше, особливо до повного вивчення площі пам'ятки. Можна умовно пов'язати лише деякі житла із господарськими об'єктами. Одна з господарських будівель (6) відноситься до житла 7. Відкрита піч / літня кухня (9) — до житла 10. Така ж піч (11) та яма для запасів (12), а, можливо, і одна господарська яма (21) — до жител 13 і 14, що лише підтверджує проживання в них родичів. Теж можна сказати і про житла 16 та 17, до яких тяжіють відкрите вогнище / літня кухня (20) та ряд господарських ям (15, 18, 19). Погрібець (22) складає, скоріш за все, єдиний житлово-господарський комплекс із двома сусідніми западинами. До одного з жител (3) відноситься лише одна господарська яма (4). Ще одна садиба може складатися з житла (8) та господарчої будівлі (1), яка побудована над котлованом початкового житла (2). Інші садиби можна окреслити ще більш здогадно (рис. 4). Особливу увагу майбутнього дослідника пам'ятки з точки зору планування життєвого простору городища слід приділити двом групам западин, які розміщені впритул до валу.

1. Зазначимо, що в окрузі цього городища не виявлено жодного відкритого роменського поселення.
2. До цього часу північним краєм плато з мисом городища проходить польова дорога, яка майже впритул підходить до роменського валу городища.

Усе це свідчить на користь того, що організація житлового простору (планування) північно-двору городища Водяне має лінійний характер (рядами) з елементами садибно-забудови. Це цілком відповідає пізньому етапу розвитку сіверянського суспільства, коли родова община змінюється сусідською.

У цілому, забудова слов'янських пам'яток і організація їхнього житлового простору викликає перманентний інтерес дослідників, хоча й має значні складнощі у вирішенні, про що вище зазначено. Цей напрям дослідження вкрай важливий: він перетворює археологічні дані на історичні побудови, виводить наші дослідження на нові рівні: просторовий, соціокультурний. Сподіваємося, що ця стаття сприятиме дослідженням в означеній царині.

ЛІТЕРАТУРА

- Горбаненко, С. А., Колода, В. В. 2013. *Сільське господарство на слов'яно-хазарському порубіжжі*. Київ: ІА НАН України.
- Гречко, Д. С., Свистун, Г. Є. 2004. Захисні споруди городища біля с. Водяне на Харківщині. *Археологічні відкриття в Україні 2002—2003 рр.*, с. 112-114.
- Григорьев, А. В. 2000. *Северянская земля в VIII — начале XI века по археологическим данным*. Тула: Гриф и Ко.
- Енуков, В. В. 2005. *Славяне до Рюриковичей*. Курск: Учитель.
- Колода, В. В. 2002. *Отчёт об археологических исследованиях Средневековой археологической экспедиции Харьковского госпедуниверситета в 2002 г.* НА ІА НАН України, ф. 64, 2002/38.
- Колода, В. В. 2004. ЕЩЕ один сезон работ на городище у с. Водяное на Харьковщине. *Археологічні відкриття в Україні 2002—2003 рр.*, с. 169-171.
- Колода, В. В. 2015. Житла роменського городища Водяне. *Археологія*, 4, с. 46-61.
- Колода, В. В., Горбаненко, С. А. 2004. Про землеробство жителів городища Водяне на Харківщині. *Археологія*, 3, с. 68-77.
- Колода, В. В., Горбаненко, С. А. 2012. Сельское хозяйство населения славяно-хазарской контактной зоны (на примере городища Водяное). В: Винников, А. З., Лылова, М. И. (ред.). *Дивногорский сборник: Труды музея-заповедника «Дивногорье»*, 3, с. 163-176.
- Колода, В. В., Колода, Т. А. 2005—2009. Керамика раннеславянского времени городища Водяное на Харьковщине. *Stratum plus*, 5, с. 249-264.
- Колода, В. В., Свистун, Г. Є. 2003. *Отчёт о работе Средневековой экспедиции ХГПУ в Змиевском районе Харьковской области в 2003 году*. НА ІА НАН України, ф. 64, 2003/39.
- Колода, В. В., Чендев, Ю. Г., Борбукова, Д. А., Дудин, Д. И. 2014. Эволюция почв и природной среды на южном участке восточноевропейской лесостепи (на примере исследования городища Харьковской области). *Поволжская Археология*, 1, с. 247-267.
- Москаленко, А. Н. 1965. *Городище Титчиха. Из истории древнерусских поселений на Дону*. Воронеж: ВГУ.
- Пуголовок, Ю. О. 2016. *Будівельна справа літописних сіверян*. Опішне: Українське народознавство.

Чендев, Ю. Г., Колода, В. В. 2013. Почвенно-археологические исследования на городище Водяное: реконструкция природной среды и хозяйственной деятельности. *Древности*, 12, с. 225-236.

Шрамко, Б. А. 1962. *Древности Северского Донца*. Харьков: ХГУ.

Шрамко, Б. А., Скирда, В. В. 2004. *Рождение Харькова*. Харьков: Восточно-региональный центр гуманитарно-образовательных инициатив.

Koloda, V. V. 2016. Dwellings at Romny site — Vodiane. *Ukrainian archaeology 2014—2015. Book of papers from Ukrainian journal Arkheolohiia*, p. 56-69.

REFERENCES

Horbanenko, S. A., Koloda, V. V. 2013. *Silske hospodarstvo na sloviano-khozarskomu porubizhzhii*. Kyiv: IA NAN Ukrainy.

Ghrechko, D. S., Svistun, Gh. E. 2004. Zakhysni sporudy ghorodyshcha bilya s. Vodyane na Kharkivshchyni. *Arkheolohichni vidkryttia v Ukraini 2002—2003 rr.*, s. 112-114.

Grigorev, A. V. 2000. *Severyanckaya zemlya v VIII — nachale XI veka po arkheologicheskim dannym*. Tula: Grif i Ko.

Enukov, V. V. 2005. *Slavyane do Ryurikovichey*. Kursk: Uchitel.

Koloda, V. V. 2002. *Otchet ob arkheologicheskikh issledovaniakh Srednevekovoy arkheologicheskoy ekspeditsii Kharkovskogo gospeduniversiteta v 2002 g.* NA IA NAN Ukrainy, f. 64, 2002/38.

Koloda, V. V. 2004. Eshche odin sezon rabot na ghorodyshche u s. Vodyane na Kharkovshchine. *Arkheolohichni vidkryttia v Ukraini 2002—2003 rr.*, s. 169-171.

Koloda, V. V. 2015. Zhytla romenskogo ghorodyshcha Vodyane. *Arkheolohiia*, 4, s. 46-61.

Koloda, V. V., Horbanenko, S. A. 2004. Pro zemlerobstvo zhyteliv ghorodyshcha Vodyane na Kharkivshchyni. *Arkheolohiia*, 3, s. 68-77.

Koloda, V. V., Horbanenko, S. A. 2012. Selskoe khozyanstvo naseleniya slavyano-khazarzskoy zony (na primere ghorodyshcha Vodyane). *Divnogoskiy sbornik: Trudy muzeya-zapovednika «Divnogorev»*, 3, s. 163-176.

Koloda, V. V., Koloda, T. A. 2005—2009. Keramira ranneslavianskogo vremeni ghorodyshcha Vodyane na Kharkovshchine. *Stratum plus*, 5, s. 249-264.

Koloda, V. V., Svistun, Gh. E. 2003. *Otchet o rabote Srednevekovoy ekspeditsii KhGPU v 2003 g.* NA IA NAN Ukrainy, f. 64, 2003/39.

Koloda, V. V., Chendev, Yu. G., Borbukova, D. A., Dudin, D. I. 2014. Evolyutsiya pochv i prirodnoy sredy na yuzhnom uchastke vostochnoevropeyskoy lesostepi (na primere issledovaniya gorodishch Kharkovskoy oblasti). *Povolzhskaya Arkheoloiya*, 1, s. 247-267.

Moskalenko, A. N. 1965. *Gorodishcht Titchiha. Iz istorii drevnerusskikh poseleniy na Donu*. Voronezh: VGU.

Puholovok, Yu. O. 2016. *Budivelna sprava litopysnykh siverian*. Opishne: Ukrainske narodoznavstvo.

Chendev Yu. G., Koloda, V. V. 2013. Почвенно-археологические исследования на городышче Водяное: реконструкция природной среды и хозяйственной деятельности. *Древности*, 12, с. 225-236.

Shramko, B. A. 1962. *Древности Северского Донца*. Харьков: ХГУ.

Shramko, B. A., Skirda, V. V. 2004. *Rozhdeniye Kharkova*. Харьков: Vostochno-regionalnyy tsentr gumanitarno-obrazovatelnykh initsiativ.

Koloda, V. V. 2016. Dwellings at Romny site — Vodiane. *Ukrainian archaeology 2014—2015. Book of papers from Ukrainian journal Arkheolohiia*, p. 56-69.

V. V. Koloda

ORGANIZATION OF THE LIVING SPACE ON THE SEVERIAN VODYANE HILL-FORT

The organization of the living space in the Romenska culture part of Vodyane hill-fort in Zmiiv district of Khakiv oblast is analyzed in the paper. The hill-fort occupies the edge of plateau and a high cape of the right bank of Uda River; it existed during two periods: the Early Iron Age — mid. 5th—4th cent. BC (the forest-steppe culture of Scythian Age) and Early Middle Ages — the Romenska archaeological culture. In the latter period only the northern part of the site was inhabited (0,5 ha). The Severian neighboring community lived here for 50—60 years (within the 10th — beginning of 11th centuries). A total of 11 dwellings, 2 household buildings, 3 open heating systems (cookhouses), vault, 6 household pits (one of which was used for food storing) were discovered on the hill-fort.

In the Severian time the hill-fort was built by rows/lines of houses from the southern east to the northern west with the consideration of the topographic level of each separate row. Three building lines are watched and the southern one was probably the earliest. First researchers recorded the entrance to the hill-fort on the west edge of the cape with a rampart. The absence of objects and, practically, of cultural layer in the southwestern corner of the yard and along the considerable part of the western edge of the cape provide an opportunity to offer the organization of the living space of the settlement. From the entrance to the hill-fort, the road ran along the western edge of the cape, and the passes between rows of houses were located to the south from this road.

At least 6 homesteads stand out on the hill-fort. 3 more homesteads can be defined based on the presence of cavities on the site surface. It points to the fact that the organization of the living space on Vodyane hill-fort in the end of the 1st millennium is defined by linear character (by rows) with elements of homestead building. It corresponds to the late period of the Severians' development, when clan community was replaced by neighboring one.

Keywords: Romenska archaeological culture, the Severians, living space, homestead, settlement design.

Одержано 30.08.2019

КОЛОДА Володимир Васильович, кандидат історичних наук, завідувач лабораторією, доцент, Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди, вул. Алчевських 29, Харків, 61002, Україна.

KOLODA Volodymyr V., Candidate of Historical Sciences, the Head of the Laboratory, Associate Professor, Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Alchevskih st., 29, Kharkiv, 61002, Ukraine.

ORCID: 0000-0002-8614-2039;

e-mail: koloda.v@gmail.com.